

**ULUSLARARASI  
TÜRK DÜNYASI İNANÇ  
MERKEZLERİ KONGRESİ  
BİLDİRİLERİ**

**23-27 EYLÜL 2002  
MERSİN**

**ANKARA - 2004**

## TUVA'DAKİ ŞAMAN MERKEZLERİ

Margarita KUNGAA  
(Tuva-Rusya Federasyonu)

Bilindiği gibi şamanlık (kamlılık), köhne inanç sistemi olmakla beraber bütün Türk ulusların eski dinini teşkil etmektedir. Bu, muhtelif bilim adamlarınca (örneğin, J-P. Roux, A. İnan) da İskit ve Hun devirlerinin derinliklerine kadar inilerek başta Orhon yazıtları olmak üzere çeşitli kaynakların yardımıyla ispatlanmıştır. Fakat tarihi gelişme sürecinde Türk ulusların ezici çoğunluğunda kamlılık yerini başka dinlere bırakmış ve çağımızda onların kültüründe sadece bazı öğeleriyle devamını sürdürmektedir. Meselâ, Türkiye'de şamani unsurlar içeren; ata, ateş, su vs. kùltlerin kalıntılarını barındıran gelenekler oldukça yaygındır. Onların bazıları Türkiye'nin hemen hemen her tarafında uygulanmakta, bazıları ise muayyen yöre ve cemaatlara mahsustur. Kurban süsleme, kutsal sayılan yerleri (kaynak, ağaç, dağ/kaya vs.) ziyaret etme ve orada ya bez bağlayarak ya para atarak, yada adak adayarak dilek tutma, yağmur duası, Nevruz'da ve Hıdırellez'de ateş üzerinden atlama, gelinin tas tepme geleneği, Cem ayinleri, Tahtacıların törenleri, yedi yılda yedi kurban kesme (Çankırı yöresi), güneş duası ve sis kovma uygulamaları (Trabzon yöresi) gibi örnekler bunlardan birkaçıdır. Kamlılığın ve islamiyetin birleşerek bir sentez oluşturduğu bu tür gelenekler diğer müslüman Türk etnik topluluklarında da mevcuttur. Böylece, günümüzde kimi Türk uluslarında kamlılık yerini başka dinlere bırakarak sadece bazı öğeleriyle devamını sürdürüyorsa, Sibirya bölgesinde yaşayan Tuva, Altay, Hakas, Saha ve kendi devletleri olmayan Şor, Tofa gibi Türk etnik topluluklarında farklı bir durum görülmektedir. Bu toplumlar, farklı dönemlerde ve farklı şartlar altında ya Hristiyanlığı (Altay, Hakas, Saha) ya Budizmi (Tuva) benimsemişlerdir. Bu dinlerin temsilcileri, kamlılığı yerinden etmek için sürekli ve oldukça çok sert bir biçimde uğramışlardır, ama bir türlü başaramamışlardır. Hasebiyle bölgedeki kamlılık, hiçbir zaman varlığını kesmemiştir ve adı geçen dinlerle yan yana hem onlardan etkilenecek, hem onları etkileyerek yaşayagelmiştir. Sovyet döneminde ise kamlılık, batıl ve gerici diye değerlendirilerek kadim zamana ait olan birçok şey gibi yasaklanmış ve takibata uğramıştır. Mesela,

otuzuncu yıllarda Tuva'da 700'den aşkın kam varken, Tuva Sovyet Birliğine katıldıktan (1941) sonra bu sayı hemen hemen sıfıra inmiştir: Kimi kamlar hapse atılmış, sürgüne gönderilmiş, hatta idam edilmiş, kimi kamlar ise gerçek kimliğini saklayarak gizliliğe geçmek zorunda kalmıştır. Sadece kamlar değil, eski inanç ve ibadetlerini sürdüren birçok kişi de sınıf düşmanı ilan edilerek çok ağır cezalara çarptırılmıştır. Bütün bunlara rağmen kamlılık yine de toplumun hafızasından, ruhundan silinememiştir. Kam davet edilerek düzenlenen ayinler, kutsamalar yapılamazsa da geniş katılım gerektirmeyen basit ibadetler halk tabakası içinde gizlice hep yaşatılmıştır. Yeniden yapılandırma döneminde yasaklar ortadan kalkıncı kamlılık eskiden memnu olan her şey gibi o kadar yoğun bir ilgi görmüştür ki ayrı ayrı bölgelerde yaşayan istidatlı kamları bir araya getirerek halkın onlara kolayca ulaşabilecekleri şaman merkezi kurma ihtiyacı duyulmuştur. Ve doksanıncı yılların başında ünlü bilim adamı, kamlılık araştırmacısı, aynı zamanda kendisi de soylu (irisi) kam olan Prof. Dr. Monguş Kenin-Lopsan'ın gerçekleştirdiği çalışmalarının neticesinde ilk şaman merkezi Düngür (Kam davulu) kurulmuştur. Onu takiben Tos-Deer (Dokuz gökyüzü), Hattug-Tayga (Rüzgarlı orman), Adıg eeren (Ayı put) şaman merkezleri açılmıştır.

Böylelikle halihazırda Tuva'da dört şaman merkezi mevcuttur. Onların içinden Toz-Deer şaman merkezinin birkaç bölgede şubeleri vardır. Her şaman merkezinde ortalama olarak 10-15 arası kam kabul vermektedir. Her merkezin ayrı yönetmeni var, genel başkanlığı ise M. Kenin-Lopsan üstlenmektedir. Başlangıçta da olduğu gibi şaman merkezlerinde kabul verecek olan kamların hangi ritüelleri gerçekleştirebildiği, kam aletlerinden nelere sahip olduğu genellikle M. Kenin-Lopsan tarafından denetlenmektedir. Yapılan mülakatlardan sonra kamın yeteneklerini gösteren tanıtım kartı çıkartılmaktadır. Şaman merkezine gelen insana kılavuzluk eden bu kartların içeriği kamlara göre değişmektedir. Mesela, Tos-Deer şaman merkezinin yönetmeni Ay-Çürek Oyun'un kartında onun soylu (irisi) bir kam olduğu, tabiatın gizli güçleri ve enerjisi ile fevkalade kuvvetli ilişkilerinin olduğu, kahinliği, hekimliği, tedavide davul çalma, dua etme, gırtlak şarkısı söyleme gibi geleneksel yöntemleri kullandığı, kendine özgü masaj tekniği geliştirdiği belirtilmektedir. Bunların dışında kartta A. Oyun'un gerçekleştirebildiği çeşitli ritüeller, ayinler, kutsamalar gösterilmiştir. Bazı kamların kartlarından onların büyü-

cülük ve kahinlikten ziyade halk hekimliğinde, kırık ve çıkık, baş ve sırt ağrıları, çocukların aşırı terlemesi, uyurken sayıklayıp ağlaması veya altına kaçırması gibi konularda yardımcı oldukları anlaşılmaktadır.

Şaman merkezlerinde gösterilmekte olan faaliyetler genel olarak şu gruplara ayrılabilir.

1. Fal açma
2. Tedavi
3. Şamani ayin ve törenler

Tuva kamları, fal açmak için muhtelif nesnelere kullanılmaktalar. En sık görülen huvaanaktır (Kırk bir tane ufacak taşlar.) Hemen hemen bütün kamlar huvaanak taşlarına sahiptirler. Kürek kemiği falı da çok yaygındır. Avuca veya nabız atmalarına bakarak yorum yapan kamlar da vardır. Kimi kamlar sahip oldukları küzüngü kam aynası ile fal açmaktadırlar. Diğer milletlerden alınmış olan iskambil kağıdıyla fal açma zamanlarında Tuva kamlarının arasında çok yaygınlaşmıştır. Ayrıca birçok kamın fala bakarken birden fazla nesneyi yada onların hepsini kullandıkları tanıtım kartlarından anlaşılmaktadır.

Kamlara göre eğer can bedenden çıkıp uzaklaşırsa insana kötü ruhlar musallat olur ve insan her hangi bir rahatsızlığa yakalanır. Ve onun iyileşmesi için kötü ruhun kovulması ve canın geri getirilmesi gerekir. O yüzden şaman merkezlerinde kamlarca uygulanmakta olan tedavi daha çok geleneksel temellere dayanmaktadır. Kam davulu çalma, hastayı ardıç tütsüsüne tutarak dua okuyup üfleme yapma kamların tedavide en sık başvurdukları yöntemlerdir. Ovma, sıvazlama ve eli vücuda dokundurmadan enerji (hava akımı) ile gerçekleştirilen masajlar da oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Bunların yanı sıra genel halk hekimliğinde iyi bilinen şifalı otlar ve bazı canlıların yağı, ödü gibi belirli maddelerin tedavide kullanılması kimi kamlar tarafından uygulanmaktadır.

Kam davet edilerek gerçekleştirilen ayin ve törenlerin yelpazesi hayli geniştir. Onlardan başka gelenler, cenaze töreni ve cenaze sonrası 7. ve 49. günlerde yapılan ayinlerdir. Bunlarda kam san (ateş) yakarak ölenin ruhu ile görüşme yaptığı sanılır. Evi ve onun etrafını, ağılları kötü ruhlardan arınmasını ve insanın şansının hep yaver gitmesini sağladığı sanılan haaça haar uy-

gulaması da epey sık yapılanlardandır. Bunların dışında kaynak, kanal, ovaa (dag geçitlerindeki taş yığını), arjaan-(maden suyu), tel-ıyaş (ayni kökten çıkan farklı cins ağaçlar), ham-ıyaş (genellikle gövdesinin orta kısmı çok gür olarak dallanıp budaklanmış ve bu yüzden çevresindekilerden farklı görünümüne sahip olan melez agacı) kutsamaları kamlar tarafından gerçekleştirilmektedir.

Muhakkak ki yasaklanma öncesi dönemler ile kıyaslanacak olursa, çağdaş kamlılık birçok açıdan değişmiş olarak önümüze çıkmaktadır. Mesela, günümüzde ayin yaparken sürekli dualar söyleyen, farklı yaratıklara dönüşümü simgeleyen mistik danslar eden kamlar neredeyse yoktur. Eskiden ise bunlar şaman ayinlerinin ayrılmaz ve çok önemli bir parçası idi.

Bugün bazı kamlar ayine başlamadan önce kamlılığın çeşitli kavramlarını, insan sağlığının onun hem kendisi hem çevre ile uyum içinde yaşamasına, kötü davranışlarda bulunmamasına bağımlı olduğunu anlatıp açıklamalar yapmaktadırlar. Eskiden kamlılıkta hiç yer almayan bu tür özel açıklamalar kamlılığın olumlu ve yapıcı taraflarını insanların daha iyi anlamaları ve dolayısıyla ondan iyi bir şekilde yararlanabilmeleri için yapılmaktadır. Ayrıca bunun kamlılığı tek taraflı değerlendirmelerden korumak adına yapıldığı da düşünülebilir.

Bir de görünen o ki kamlılığın ve budizmin etkileşimi devam etmektedir. Örneğin, bazı kamlar insanın herhangi bir rahatsızlığına yakalanmasının nedeni olarak onun yaptığı uygunsuz davranışların yanı sıra karma (bir insanın yaptıklarının çoluk-çocuğun ve daha sonraki nesillerin de kaderini etkilediğine dair bir budist kavramı) da rol oynadığını söylemektedir. Yada budizmin çeşitli öğretileri ile ilgili eğitim görmüş kişiler de Şaman merkezlerinin kadrosunda yer almaktadır. Mesela, Döngür şaman merkezinin üyesi olan Kara-kıs Monguş kozmik enerji alanında eğitim görmüştür. O, çalışmalarında davul çalma gibi geleneksel yöntemleri hiç kullanmamaktadır. K. Monguş özel bir demir aletin yardımıyla insanın vücudundaki çakraların (vücutta yedi tane olduğu sanılan enerji noktaları hakkında bir budist kavramı) hangisinin zayıfladığını belirterek oraya enerji gönderdiğini ve böylelikle rahatsızlığı giderdiğini iddia etmektedir. Ayrıca o, sağlığa kavuşmanın baş şartı olarak insanın ruhunu temiz tutmasını, kin, nefret, gipta, gücenlik beslememesini önermektedir.

Kadro alanındaki değişiklikler sadece çağdaş kamların herhangi bir eğitim (mesela, tiyatro sanatı, pedagoji, psikoloji vs.) görmüş olmalarıyla sınırlı kalmayıp, diğer milletlerin mensuplarının da Tuva kamları arasında yer alarak çalışmalarında da görünmektedir. Mesela, Tos-Deer şaman merkezinde Rus asıllı Natalya Dobindş kabul vermektedir. Asıl mesleği psikolog olan bu şahıs çalışmalarında kam davulu çalma gibi kamlılığa özgü yöntemlere de başvurmaktadır.

Eskiden kam davet ederek ayin yaptıran aile kama ödemeyi imkanlarına göre veya bazen kamın istediği şeyi (bunu kam duasında dolaylı bir şekilde ifade eder) vererek yaparsa, şimdi ise bütün şaman merkezlerinde önceden belirlenmiş fiyat listeleri mevcut ve ödeme onlara göre yapılmaktadır.

Böylelikle şaman merkezleri bir yandan kamların gelen isteklere göre çeşitli etkinlikler düzenleyerek geçim kaynağını sağladıkları bir çalışma yeri olarak tanımlanabilir. Öte yandan şaman merkezleri kamlılığın dağıtım merkezi olarak tanımlanabilir. Çünkü buraya gelen insanlar kamların giyimkuşağından başlayarak pratik uygulamalara kadar türlü şeyler hakkında bilgi edinebilmektedir.